

МАЙНОВІ ПРАВА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Період релігійної свободи в Україні нараховує вже більше п'ятнадцяти років. Але зняття ряду обмежень не привело до корінних змін по відношенню до майнових прав релігійних організацій. Питання, пов'язане з відновленням прав релігійних організацій на належне їм майно, залишається невирішеним або, як правило, вирішується неналежним чином.

Мета та завдання дослідження — розглянути деякі питання щодо майнових прав релігійних організацій, що зумовлене не лише виправданістю наукового пошуку, але передусім практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю визначення та характеристики майнових прав релігійних організацій. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі основні завдання, які необхідно розв'язати:

- дослідити особливості майнових прав релігійних організацій;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства з метою більш вдалого його застосування у сфері майнових прав релігійних організацій в Україні.

Слід звернути увагу на той факт, що на сьогоднішній день у цивілістиці відсутні окремі дослідження, присвячені характеристиці майнових прав релігійних організацій.

Актуальність дослідження підсилюється питаннями, які виникають на практиці та не знаходять вирішення в чинному цивільному законодавстві.

З перших століть церковної історії висувалися різноманітні точки зору щодо того, хто є суб'єктом власності церковного майна. В римському праві існувала думка, згідно з якою церковне майно, яке призначене виключно для церковних потреб, належить Богові [1, 70, 72; 2, 54; 3, 168; 4, 111]. Прибічники іншої теорії проголошували, що церковне майно — це власність жебраків. Враховуючи канонічні догми, слід відзначити, що Церква свого майна не має («багатство Церкви єсть убогих багатство», говорить в Кормчій книзі), а те, що їй належить, передається її членами, виходячи з сакральних міркувань (на поминання душі, забезпечення можливості соціальної діяльності). Всі ті, хто не мав змоги жити на свої кошти, в тому числі і духовенство, яке не має можливості добувати собі кошти для існування працюючи поза храмом, мали право жити за рахунок церковного майна.

У Західній Європі була висунута теорія загальноцерковної власності, яка полягала у визнанні Папи суб'єктом власності на церковне майно, хоча за деяких причин прямо це не проголошувалося.

У більш пізній час була висунута теорія цільового майна, відповідно до якої немає потреби розшукувати суб'єкта права церковної власності, церковне майно належить не фізичним і юридичним особам, а тій чи іншій цілі або призначенню, однак вона не була сприйнята цивілістами як логічно неспроможна, бо цілі, безпосередньо передбачає певну особу, яка її переслідує.

Тривалий час під впливом антихристиянської ідеології природного права складалася публіцистична теорія, яка право власності церковного майна переносила на державу.

У галузі теорії права висувалася точка зору, відповідно до якої суб'єктами церковної власності є церковні інститути та церковні спільноти.

Недоторканність майна церкви і церковних установ, залежно від правової системи тієї чи іншої держави і від статусу Церкви в ній, захищається тими або іншими законами. Сама ж Церква не має ні влади, ні права захищати своє надбання санкціями примусового характеру.

Об'єкти церковного майна поділяються на:

- 1) речі священні;
- 2) речі церковні.

До перших належать всі предмети, спеціально призначені для проведення богослужіння, а другі включають все майно, яке служить церковним цілям. Відповідно до церковних канонів, священні предмети не можуть використовуватися як звичайні.

До звичайного церковного майна належать всі нерухомі та рухомі речі, гроші, призначені на утримання церков, духовенства і для задоволення загальноцерковних потреб, наприклад для утримання недільних духовних шкіл. Релігійні організації володіли значною кількістю земель, з прийняттям Декрету «Про землю» право власності на монастирські і церковні землі «з усім живим і мертвим збіжжям, присадибними будовами і з усім знаряддям» було скасовано [5]. Вилучена у відповідності до вказаного документа земля і на сьогоднішній день залишається в державній власності.

Для нормального існування та виконання статутних цілей і завдань релігійним організаціям необхідна певна матеріальна база: будівлі, приміщення, гроші та інше майно. Все майно, яке у своїй діяльності використовують релігійні організації, можна поділити на дві частини залежно від того, хто є власником: майно, власниками якого є самі релігійні організації, і майно, яке знаходиться у власності держави, юридичних осіб і громадян. Останнє передається в користування релігійним організаціям на підставі договору.

Розглянемо справу № 45\97.

Рішенням господарського суду м. Києва від 6 квітня 2004 року встановлено, що:

– Свято-Покровський храм у селі Грушвиця Рівненського району Рівненської області (далі – спірна культова будівля) було збудовано у 1766 році і на час судового розгляду залишався культовою будівлею в цьому селі;

– спірна культова будівля на момент переходу її у власність держави в 1939 році належала релігійній громаді села Грушвиця, яка підпорядковувалася у канонічних організаційних питаннях Автокефальній Православній Церкві у Польщі, що була на той час самостійною помісною Церквою;

– з 1945 року спірну культову будівлю передано для використання місцевій православної громаді;

– згідно з рішенням виконавчого комітету Рівненської обласної ради народних депутатів від 25 вересня 1991 року № 173 «Про реєстрацію статутів

релігійних громад та передачу культових будівель» спірну культову будівлю повернуто безоплатно у власність релігійній громаді УПЦ;

– на момент прийняття оспорюваного рішення у селі Грушвиця було зареєстровано лише релігійну громаду УПЦ;

– розпорядженням голови Рівненської обласної державної адміністрації від 3 червня 2003 року № 291 зареєстровано статут новоутвореної релігійної громади УПЦ-КП у селі Грушвиця Рівненського району Рівненської області.

Згідно з п. 6 Постанови Верховної Ради України від 23 квітня 1991 року порядок введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (в редакції, що була чинною на час прийняття рішень) Кабінет Міністрів Української РСР разом з урядом Кримської АР, виконавчі комітети обласних, Київської і Севастопольської міських Рад народних депутатів були зобов'язані забезпечити відповідно до Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації» повернення у власність чи передачу в безоплатне користування релігійним громадам культових будівель і майна з обов'язковим урахуванням прав, як тих релігійних громад, що були власниками цих будівель і майна, так і тих, хто користується ними в той час.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про власність» зазначені державні органи мають право володіти, користуватися і розпоряджатися такими будівлями й майном, а також вчиняти щодо цих майнових об'єктів будь-які дії, що не суперечать закону.

На момент прийняття рішення інших релігійних громад, крім релігійної громади УПЦ, в с. Грушвиця Рівненського району Рівненської області не було утворено.

Що ж до Указу Президента України від 4 березня 1992 року № 125/92 «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна», то він виданий після набрання чинності зазначеною Постановою Верховної Ради України і йому не надано зворотної дії в часі.

У підп. 9.3 роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України № 02-5/109 «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» зазначено: «Під поверненням культових будівель і майна слід розуміти повернення релігійним організаціям культового майна у власність релігійних організацій того ж самого конфесійного напрямку, наприклад, громадам Православної Церкви, Римо-католицької Церкви тощо».

З огляду на встановлені раніше обставини справи єдиною релігійною організацією «того ж самого конфесійного напрямку» (тобто православного) в селі Грушвиця Рівненського району Рівненської області на час прийняття рішення була релігійна громада УПЦ. Це питання має більш політико-історичний характер. Однією із найпоширеніших проблем на практиці є неможливість користування культовими спорудами різними релігійними організаціями, тому що, як нами було визначено раніше, майно релігійної організації відокремлено від майна її членів та від майна інших релігійних організацій.

У Тернопільській області було визначено, що Церквою Святої Трійці і майном, яке в ній знаходиться, мають користуватися дві релігійні громади: УПЦ і

УПЦ-КП с. Рохманів Шумського району в порядку і на умовах, передбачених в окремих договорах, та зобов'язали Шумську райдержадміністрацію забезпечити укладення з кожною із вказаних релігійних громад окремих договорів [6].

Одним з видів майна, яке знаходиться у власності релігійних організацій, є гроші. Вони використовуються на різноманітні цілі, які пов'язані з задоволенням релігійних потреб. Джерела формування грошових засобів релігійних організацій різноманітні. Серед них можна виокремити такі:

- добровільні пожертвування громадян, організацій;
- прибуток, який отримують релігійні організації в результаті проведення обрядів, реалізації предметів релігійного призначення, релігійної літератури;
- прибуток, який отримують у результаті діяльності різноманітних підприємств, заснованих релігійними організаціями, а також прибуток від видавничої діяльності;
- банківські кредити, страхове відшкодування;
- прибуток, який з'являється в результаті укладення різноманітних правочинів.

Сплата членських внесків, яка характерна для деяких громадських організацій, в статутах (положеннях) релігійних організацій не передбачається. Хоча в деяких релігійних організаціях є характерні ознаки сплати членських внесків, (сплачують щомісяця десяту частину від прибутку, але у разі необхідності можуть звернутися до членів релігійної організації і отримати необхідне майно або кошти, крім цього може бути разовий внесок, коли на користь релігійної організації передається нерухоме майно).

Перераховані джерела є характерними в загальному плані для всіх релігійних організацій, але можливі й інші джерела, а також різниця при формуванні грошових фондів у конкретних релігійних організаціях. Так, деякі релігійні центри і управління отримують грошові відрахування від релігійних спільнот. У свою чергу релігійні центри і управління перераховують гроші духовним навчальним закладам або іншим релігійним організаціям. У деяких протестантських релігійних організацій не прийнято продавати релігійну літературу і предмети культу, брати плату за здійснення обрядів, відповідно в них існують інші джерела отримання коштів. Грошові засоби релігійних організацій зберігаються в банківських установах як в країні, так і за її межами.

Підводячи попередні підсумки стосовно майнових прав релігійних організацій, вважаємо за доцільне визначити, що релігійні організації мають майнові права відносно об'єктів, які відповідно до визначеної в статуті мети використовуються релігійними організаціями.

Література

1. Хрестоматія по історії Древнього Рима / Под ред. С. Л. Утченко. — М., 1962.
2. Харитонов Е. О. Основи римського частного права. — Ростов н/Д: Фенікс, 1999.
3. Харитонов Е. О. Історія частного (гражданского) права Европы. Кн. 1. — О.: БАХВА, 1998.
4. Поликарпов В. И. История религии: Лекции и хрестоматия. — М.: Гардарики, 1997.
5. Собрание узаконений и распоряжений. — 1917. — № 1. — Ст. 3.
6. Постанова Вишого адміністративного суду України від 31 серпня 2006 року м. Київ.